

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ**

-----***-----

**NGHI LỄ GIA ĐÌNH CỦA NGƯỜI SÁN DÌU Ở XÃ NINH LAI,
HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG
TRUYỀN THỐNG VÀ NHỮNG BIẾN ĐỔI**

Sinh viên thực hiện : **Cao Thị Thắm**

Hướng dẫn khoa học : **TS. Nguyễn Ngọc Thanh**

HÀ NỘI, 2009

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành khóa luận tốt nghiệp với đề tài ***Nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang truyền thống và những biến đổi***, người viết đã nhận được sự quan tâm, giúp đỡ của nhà trường và địa phương.

Nhân dịp này, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc và nói lời cảm ơn chân thành nhất tới thầy giáo - giảng viên hướng dẫn, **TS. Nguyễn Ngọc Thanh**, Phó Viện Trưởng Viện Dân tộc học Việt Nam đã tận tình giúp đỡ tôi hoàn thành khóa luận tốt nghiệp đúng thời gian qui định.

Xin trân trọng cảm ơn các cán bộ và nhân dân trong toàn xã Ninh Lai, đặc biệt là gia đình ông Trương Viết Hùng, Phó Chủ tịch UBND xã Ninh Lai đã tạo điều kiện thuận lợi nhất cho tôi tìm hiểu văn hóa truyền thống người Sán Dìu và cung cấp những thông tin quý báu để tôi hoàn thành bài viết.

Xin gửi lời cảm ơn đến các thầy cô giáo trong Khoa Văn hóa dân tộc và các bạn sinh viên trong lớp VHDT 11A đã tạo điều kiện và hướng dẫn tôi đi thực địa đạt kết quả như ý muốn.

Mặc dù đã cố gắng rất nhiều cho luận văn tốt nghiệp nhưng do thời gian, điều kiện và trình độ còn hạn chế nên đề tài triển khai chưa được đầy đủ. Kính mong Hội đồng giám khảo, các thầy cô, bạn bè cảm thông và cho những ý kiến nhận xét, phê bình quý báu để người viết rút kinh nghiệm cho những bài viết tiếp theo.

Một lần nữa xin trân trọng cảm ơn.

Thành kính

Cao Thị Thắm

MỤC LỤC

	Trang
MỞ ĐẦU.....	2
CHƯƠNG 1	
TỔNG QUAN VỀ DÂN TỘC SÁN DIU Ở XÃ NINH LAI, HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG.....	8
1.1. Khái quát về điều kiện tự nhiên xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.....	8
1.2. Khái quát về dân tộc Sán Diu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.....	9
1.3. Đặc điểm kinh tế, văn hóa và xã hội của dân tộc Sán Diu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh tuyên Quang.....	15
Tiểu kết.....	29
CHƯƠNG 2	
NGHI LỄ GIA ĐÌNH CỦA NGƯỜI SÁN DIU Ở XÃ NINH LAI, HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG TRONG TRUYỀN THỐNG.....	30
2.1. Nghi lễ sinh đẻ và bảo vệ trẻ em.....	30
2.2. Nghi lễ trưởng thành.....	45
2.3. Nghi lễ cưới xin.....	50

2.4. Nghi lễ tang ma.....	80
2.5. Nghi lễ thờ cúng tổ tiên và các thần linh.....	98
2.6. Nghi lễ nông nghiệp.....	102
2.7. Một số nghi lễ khác.....	107
Tiểu kết	113

CHƯƠNG 3

NHỮNG BIẾN ĐỔI CỦA NGHI LỄ GIA ĐÌNH NGƯỜI SÁN DÌU Ở XÃ NINH LAI, HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG115

3.1. Những tiền đề đưa đến sự biến đổi nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.....	115
3.2. Những biến đổi nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang	121
Tiểu kết.....	129
KẾT LUẬN.....	130

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Việt Nam là một quốc gia đa dân tộc. Mỗi dân tộc sinh sống và phát triển trên những vùng, miền khác nhau. Các tộc người đó có những nét đặc trưng riêng biệt, từ phương thức sản xuất kinh tế đến đặc trưng sinh hoạt văn hóa, tạo nên những nấc thang nhất định trên con đường phát triển.

Cộng đồng các dân tộc Việt Nam đều có những nghi lễ riêng gắn với chu kì đời người. Theo các nhà nghiên cứu, nghi lễ trong cuộc sống của con người xuất hiện cùng với xã hội loài người. Trải qua thời gian, những nghi lễ đó được duy trì, phát triển trong đời sống tộc người. Có thể nói không một dân tộc nào không có các nghi lễ của tộc người mình. Do đó, sự nghiên cứu nghi lễ trong cuộc sống của con người là để phục vụ cho chính con người - chủ thể của xã hội. Nghiên cứu nghi lễ gia đình ở đề tài này còn mang ý nghĩa là hiểu nhiều hơn mảng sinh hoạt văn hóa của người Sán Dìu ở một địa phương cụ thể.

Với dân số khoảng 126 273 người (2007), dân tộc Sán Dìu xếp thứ 18 trong danh mục thành phần các dân tộc Việt Nam. Ngôn ngữ Sán Dìu thuộc nhóm ngôn ngữ Hán, trong ngữ hệ Hán – Tạng. Trên lãnh thổ Việt Nam, người Sán Dìu cư trú tập trung tại các vùng trung du, bán sơn địa của tỉnh Quảng Ninh, Hải Dương, Bắc Giang, Thái Nguyên, Vĩnh Phúc, Phú Thọ, Tuyên Quang, Yên Bái... Ở Tuyên Quang, cộng đồng dân tộc Sán Dìu tập trung chủ yếu trong huyện Sơn Dương. Người Sán Dìu đến Việt Nam và vào Tuyên Quang cách đây 3 – 4 thế kỉ nhưng ngay từ những ngày đầu, họ đã tạo cho mình một cuộc sống ổn định, với những nét văn hóa truyền thống riêng và có ý thức về thành phần dân tộc mình rất rõ rệt.

Trong quá trình hình thành và phát triển, dân tộc Sán Dìu đã tích lũy và bảo tồn được nhiều vốn văn hóa truyền thống giàu giá trị trên các phương diện khác nhau. Dân tộc Sán Dìu cũng như các dân tộc khác của Việt Nam, rất coi trọng các nghi lễ gia đình. Những giá trị văn hóa trong nghi lễ gia đình đã tạo nên bản sắc văn hóa tộc người. Trong cuộc đời mỗi người Sán Dìu, họ phải trải qua rất nhiều nghi lễ. Những nghi lễ ấy thể hiện triết lí nhân sinh quan, vũ trụ quan của dân tộc mình về các qui luật của tạo hóa, từ đó tạo nên truyền thống văn hóa Sán Dìu.

Ngày nay, trước sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước và nền kinh tế thị trường ngày một phát triển không ngừng, những phong tục tập quán, những nghi lễ truyền thống cũng như nếp văn hóa gia đình đang đứng trước nhiều thách thức và rất có nguy cơ bị mất đi. Vì vậy, việc gìn giữ các giá trị văn hóa gia đình truyền thống (trong đó có các nghi lễ truyền thống) của người Sán Dìu nói riêng, của tất cả các dân tộc nói chung, là việc làm cần thiết và cấp bách.

Sau 23 năm cả nước triển khai đường lối đổi mới, Việt Nam đã có những bước thay đổi đáng kể trên nhiều mặt. Xu thế hội nhập và giao lưu văn hóa giữa các dân tộc trong phạm vi khu vực và thế giới tạo nên những tác động lớn đến các giá trị văn hóa truyền thống của các dân tộc. Quá trình tiếp biến văn hóa ấy đã tạo ra cơ hội để mỗi dân tộc có thể tiếp thu những tinh hoa văn hóa truyền thống của dân tộc mình. Song, các yếu tố văn hóa ngoại lai len lỏi tới các bản làng ít nhiều đã làm mai một hoặc suy thoái bản sắc văn hóa truyền thống các dân tộc.

Để giữ gìn và phát huy truyền thống văn hóa đặc sắc của các dân tộc, Nghị quyết Hội nghị Trung ương V, khóa 8 đã chỉ rõ: “Xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc...”. Đó vẫn là mục

tiêu xuyên suốt trong đường lối văn hóa của Đảng ta hiện nay. Trong chỉ thị 41/CT-BVHTT của Bộ Văn hóa cũng nhấn mạnh việc: “Coi trọng và làm tốt hơn nữa công tác bảo tồn, phát huy những giá trị truyền thống văn hóa, văn học nghệ thuật các dân tộc thiểu số...”.

Là một trong những thành phần dân tộc ít người ở Việt Nam, dân tộc Sán Dìu cần phải được quan tâm gìn giữ và phát triển những bản sắc văn hóa hết sức phong phú và độc đáo của mình trong giai đoạn hiện nay. Vì tất cả những lí do trên, người viết chọn đề tài: *Nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang. Truyền thống và những biến đổi* làm đề tài nghiên cứu khóa luận tốt nghiệp của bản thân.

2. Lịch sử nghiên cứu

Nghiên cứu gia đình là một trong những nhiệm vụ quan trọng của dân tộc học và văn hóa học. Khoảng 15 năm trở lại đây, nhiều công trình nghiên cứu đã đề cập đến các khía cạnh khác nhau của đời sống gia đình. Sự biến đổi của gia đình truyền thống (như: cấu trúc, chức năng, đạo đức và các mối quan hệ trong gia đình) dưới sự tác động (tích cực và tiêu cực) của cơ chế thị trường là một trong những chủ đề thu hút nhiều tác giả khai thác. Chẳng hạn như: Diệp Đình Hoa với tác phẩm: *Người Việt ở đồng bằng Bắc bộ* đã đề cập đến vấn đề quan hệ hôn nhân, vấn đề giới trong gia đình; Mai Huy Bích lại lí giải các chức năng của gia đình trong *Đặc điểm của gia đình ở đồng bằng sông Hồng*; Đỗ Thái Đồng đưa ra khái niệm gia đình và ảnh hưởng của chính trị - xã hội đến gia đình qua chuyên khảo *Gia đình truyền thống và những biến thái ở Nam Bộ Việt Nam*;... Các công trình nghiên cứu đã góp phần lí giải những hiện tượng mới nảy sinh trong gia đình bởi những tác động của xã hội đương đại.

Bên cạnh đó, nghiên cứu về gia đình của các dân tộc thiểu số ở Việt Nam cũng xuất hiện nhiều công trình như: *Gia đình và hôn nhân của dân tộc Mường ở tỉnh Phú Thọ* của Nguyễn Ngọc Thanh; *Hôn nhân và gia đình truyền thống của các dân tộc Malayo – Polynexia Trường Sơn - Tây Nguyên* của tác giả Vũ Đình Lợi; *Hôn nhân và gia đình các dân tộc Tày – Nùng – Thái ở Việt Nam* của Đỗ Thúy Bình;... Những nghiên cứu này đều tiếp cận ở phạm vi rộng nhằm mục đích tìm hiểu những nét chung của gia đình truyền thống mỗi tộc người. Trong thời kì đổi mới của nước ta hiện nay, những nghiên cứu biến đổi về gia đình ở miền núi nhìn chung còn thiếu sâu sắc, nhất là nghiên cứu về biến đổi nghi lễ gia đình của người Sán Dìu nói riêng, thì chưa thật hệ thống.

Các công trình nghiên cứu về người Sán Dìu có thể kể đến như: *Dân ca Sán Dìu* của Diệp Trung Bình; *Người Sán Dìu ở Việt Nam* của Ma Khánh Bằng; *Dân tộc Sán Dìu ở Bắc Giang* của Ngô Văn Trụ, Nguyễn Xuân Càn; *Phong tục và nghi lễ chu kì đời người của người Sán Dìu ở Việt Nam* của Diệp Trung Bình; *Tập quán ăn uống của người Sán Dìu ở Thái Nguyên – Luận án tiến sĩ* của Nguyễn Thị Quế Loan... Ngoài ra còn có các bài viết in trên các báo và tạp chí như: Tạp chí *Dân tộc học*, *Dân tộc & Thời đại*, *Văn hóa dân gian*... Tuy nhiên, nghiên cứu về ***nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở Tuyên Quang*** dường như chưa được quan tâm. Người viết thực hiện đề tài nghiên cứu này chính là muốn góp phần nhỏ bé vào việc che bớt đi khoảng trống đó.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của khóa luận là người Sán Dìu. Phạm vi nghiên cứu là các nghi lễ gia đình của người Sán Dìu trong truyền thống và những

biến đổi. Phạm vi thời gian khi nghiên cứu về những biến đổi đó là từ năm 2000 trở lại đây.

Địa điểm nghiên cứu: xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.

4. Mục tiêu nghiên cứu

Thực hiện khóa luận này, người viết nhằm hướng tới các mục tiêu cơ bản sau đây:

- Tìm hiểu nghi lễ gia đình truyền thống của người Sán Dìu.
- Làm rõ những nguyên nhân biến đổi của các nghi lễ đó trong giai đoạn hiện nay.

5. Phương pháp nghiên cứu

Đề tài được thực hiện bằng phương pháp điền dã dân tộc học. Bên cạnh đó, đề tài có sử dụng các phương pháp nghiên cứu khác như: phương pháp lịch sử (thông qua các tư liệu lịch sử), phương pháp so sánh, phương pháp phân tích - tổng hợp, phương pháp nghiên cứu liên ngành... để có cái nhìn toàn diện về nghi lễ gia đình của người Sán Dìu.

6. Dự kiến những đóng góp của khóa luận

- Bổ sung thêm tư liệu khoa học về nghi lễ truyền thống trong gia đình của người Sán Dìu ở Tuyên Quang, góp phần làm phong phú nguồn tư liệu về văn hóa truyền thống của dân tộc này.
- Chỉ ra những yếu tố tích cực, những nét đẹp văn hóa – nhân văn trong các nghi lễ truyền thống của người Sán Dìu. Đồng thời, làm rõ những hạn chế của các nghi lễ đó.

- Làm tiền đề cho việc hoạch định những chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước trong việc phát triển bền vững vùng dân tộc thiểu số và miền núi ở Việt Nam.

7. Bố cục của khóa luận

Ngoài phần mở đầu và kết luận, khóa luận gồm ba chương:

Chương 1: Khái quát về dân tộc Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.

Chương 2: Nghi lễ gia đình của người Sán Dìu ở xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang trong truyền thống.

Chương 3: Những biến đổi của nghi lễ gia đình truyền thống người Sán Dìu xã Ninh Lai, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ma Khánh Bằng: *Người Sán Dìu ở Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1983.
2. Trần Bình: *Dân tộc Xinh mun ở Việt Nam*. Nxb Văn hóa Dân tộc. H, 2001.
3. Trần Bình: *Những nghi lễ gia đình có liên quan đến sản xuất nông nghiệp của người Xinh mun*. Tạp chí Dân tộc học. Số 3/ 1996.
4. Trần Bình: *Tập quán tang ma người Xinh mun*. Tạp chí Dân tộc học. Số 2/1999.
5. Trần Bình: *Một số vấn đề về quan hệ hôn nhân người Xinh mun – Thái*. Tạp chí Dân tộc học. Số 4/1998.
6. Diệp Trung Bình: *Phong tục và nghi lễ chu kỳ đời người của người Sán Dìu ở Việt Nam*. Thái Nguyên, 2005.
7. Trịnh Quang Cảnh: *Phát huy vai trò đội ngũ trí thức các dân tộc thiểu số nước ta trong sự nghiệp cách mạng hiện nay*. Nxb Chính trị quốc gia. H, 2005.
8. Lê Trọng Cúc, A.Terry Rambo (chủ biên): *Một số vấn đề sinh thái nhân văn ở Việt Nam*. Nxb Nông Nghiệp. H, 1995.
9. Khổng Diễn: *Dân số và dân số tộc người ở Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1995.
10. Khổng Diễn (chủ biên): *Những đặc điểm kinh tế - xã hội các dân tộc miền núi phía bắc Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1996.

11. Ngô Văn Doanh, Vũ Quang Thiện: *Phong tục các dân tộc Đông Nam Á*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1997.
12. Nguyễn Đăng Duy: *Nhận diện văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 2004.
13. GS Bé Viết Đăng (chủ biên): *50 năm các dân tộc thiểu số Việt Nam (1945-1995)*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1995.
14. Bùi Đình: *Tìm hiểu đồng bào miền núi Việt Nam*. Nxb Tiếng Việt. H, 1950.
15. Lê Quý Đôn, Phạm Trọng Diễm dịch: *Kiến văn tiểu lục*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1977.
16. Trần Sĩ Huệ, Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam: *Văn hóa vật chất nông thôn Phú Yên*. Nxb Xây dựng, 2001.
17. Vũ Ngọc Khánh (chủ biên): *Từ điển văn hóa Việt Nam*. Nxb Văn hóa thông tin. H, 1993.
18. Vũ Ngọc Khánh: *Truyền thống văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam (tập 1)*. Nxb Thanh niên. H, 2004.
19. Vũ Ngọc Khánh, Phạm Minh Thảo: *Từ điển Việt Nam: Văn hóa tín ngưỡng phong tục*. Nxb Văn hóa thông tin. H, 2005.
20. Nguyễn Đình Khoa: *Các dân tộc ở miền Bắc Việt Nam (Dẫn liệu nhân chủng học)*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1976.
21. Tạ Ngọc Liễn: *Chân dung văn hóa Việt Nam (tập 1)*. Nxb Thanh niên. H, 1998.

22. Nguyễn Thị Quế Loan: *Tập quán ăn uống của người Sán Dìu ở Thái Nguyên*. Luận án Tiến sĩ Sử học, chuyên ngành Nhân học văn hóa. Viện Khoa học xã hội. H, 2008.
23. Lê Lục, Trần Công Lâm (chủ biên): Ủy ban dân tộc và miền núi và Ủy ban văn hóa TƯ: *Sổ tay công tác dân tộc và miền núi*. H, 2000.
24. Đặng Văn Lung, Nguyễn Sông Thao, Hoàng Văn Trụ: *Phong tục tập quán các dân tộc Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1997.
25. Lê Trung Lưu: *Đời sống văn hóa gia tộc*. Nxb Thuận Hóa, 2006.
26. Trường Lưu: *Toàn cầu hóa và vấn đề bảo tồn văn hóa dân tộc*. Nxb Chính trị quốc gia. H, 2003.
27. Hoàng Nam, Cư Hoà Vần: *Dân tộc Mông ở Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1994.
28. Hoàng Nam: *Dân tộc Nùng ở Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1992.
29. Hoàng Nam: *Vài suy nghĩ về truyền thống kinh tế miền núi*. Tạp chí Khoa học, Đại học Tổng Hợp Hà Nội. Số 6+7, 1990.
30. Hoàng Nam: *Văn hóa tộc người, văn hóa Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1998.
31. Hoàng Phê (chủ biên): *Từ điển Tiếng Việt*. Nxb Đà Nẵng, 2007.
32. Nguyễn Ngọc Thanh: *Gia đình và hôn nhân của dân tộc Mường ở tỉnh Phú Thọ*. Nxb Khoa học xã hội. H, 2005.
33. Lê Bá Thảo: *Thiên nhiên Việt Nam*. Nhà xuất bản Khoa học kỹ thuật. H, 1977.

34. Trần Ngọc Thêm: *Cơ sở văn hóa Việt Nam*. Nxb Giáo dục. H, 1997.
35. Trần Ngọc Thêm: *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam*. Nxb Tp Hồ Chí Minh, 2004.
36. Nguyễn Duy Thiệu: *Các dân tộc ở Đông Nam Á*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 1997.
37. Ngô Đức Thịnh: *Văn hóa, văn hóa tộc người và văn hóa Việt Nam*. Nxb Khoa học Xã hội. H, 2006.
38. Ngô Đức Thịnh (chủ biên): *Văn hóa vùng và phân vùng văn hóa ở Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1993.
39. Đỗ Lai Thúy: *Văn hóa Việt Nam*. Nxb Văn hóa thông tin. H, 2005.
40. Ngô Văn Trụ, Nguyễn Xuân Cần: *Dân tộc Sán Dìu ở Bắc Giang*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 2003.
41. Lê Trung Vũ (chủ biên): *Nghi lễ đời người*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 2000.
42. Ủy ban dân tộc: *Phát triển bền vững vùng dân tộc thiểu số và miền núi Việt Nam*. Nxb Văn hóa dân tộc. H, 2007.
43. Viện Dân tộc học: *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1978.
44. Viện Dân tộc học: *Sổ tay về các dân tộc ở Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội. H, 1983.
45. Viện Dân tộc học: *Thông báo dân tộc học năm 2006 (ki yếu hội nghị)*. Nxb Khoa học xã hội. H, 2007.